

Міністерство внутрішніх справ України  
Львівський державний університет внутрішніх справ

**ПАВЛИК ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА**

УДК 343.53 (477)

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ  
ЗА ЗЛОЧИННІ ПОСЯГАННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;  
кримінально-виконавче право

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

## Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ  
МВС України

**Науковий керівник** доктор юридичних наук, професор,  
член-кореспондент НАПрН України  
**Навроцький Вячеслав Олександрович,**  
Львівський державний університет внутрішніх справ,  
декан юридичного факультету

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор  
**Бойко Андрій Михайлович,**  
Львівський національний університет  
імені Івана Франка,  
декан юридичного факультету

кандидат юридичних наук, доцент  
**Балобанова Дар'я Олександрівна,**  
Національний університет  
«Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри кримінального права

Захист відбудеться «\_4\_» жовтня 2013 року о \_10.00\_\_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розісланий «\_3\_» вересня 2013 р.

**Учений секретар**  
спеціалізованої вченої ради

**І. В. Красницький**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Розвиток кримінального закону окреслений загальною тенденцією до диференціації кримінальної відповідальності і водночас до її індивідуалізації. Це насамперед обумовлено прагненням законодавця встановлювати оптимальний баланс між чіткістю та однозначністю положень кримінального закону та межами судової дискреції, регламентувати процес кримінально-правової кваліфікації, знаходити різні шляхи кримінально-правового впливу на суб'єкта злочину. Особливо це стосується злочинних посягань у сфері економіки, оскільки останнім часом значно посилилася увага законодавця до проблем кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки. Зокрема, з одного боку, законодавець намагається посилити кримінальну відповідальність, передбачаючи кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів у сфері економіки, а з іншого – знайти альтернативні засоби впливу на цю злочинність (установлюючи спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, визначаючи межі гуманізації кримінальної відповідальності тощо).

Безумовно, відповідальність за злочинні посягання у сфері економіки у чинному КК України диференційована, однак навряд чи можна вважати її досконалою. Доволі часті зміни та доповнення до кримінального закону, що стосуються посягань у сфері економіки, сприяють не лише вдосконаленню його положень, а й їх асистематизації. Зокрема, деякі положення Загальної та Особливої частин КК України неузгоджені між собою щодо можливості кратного зниження чи збільшення верхньої та нижньої межі покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Окрім цього, спостерігається проблема у позначенні кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки та відповідного врахування їх впливу на ступінь суспільної небезпеки посягання та на обсяг кримінальної відповідальності. Така ситуація спричинена також термінологічними недоліками КК України, недотриманням правил законодавчої техніки щодо конструювання кримінально-правових норм, відсутністю наукових рекомендацій щодо порядку здійснення диференціації кримінальної відповідальності тощо.

Зокрема, проблема диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки не вирішена у вітчизняній юридичній літературі комплексно. Водночас немає підстав заперечувати, що належна увага приділена дослідженню питань кримінальної відповідальності за злочини у сфері економіки. Про це свідчать наукові праці Ю. В. Бауліна, П. С. Берзіна, В. Т. Білоуса, А. М. Бойка, В. І. Борисова, М. Б. Бучка, Н. О. Гуторової, І. М. Даньшина, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. І. Золотарьова, О. Г. Кальмана, В. О. Навроцького, В. Л. Ортинського, О. А. Шаповалової та ін. Окремі аспекти

проблем диференціації кримінальної відповідальності досліджували і вказані вище науковці, і О. В. Авраменко, П. П. Андрушко, Д. О. Балобанова, В. К. Грищук, О. О. Кваша, О. О. Книженко, О. К. Марін, Н. А. Орловська, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Філей, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. Б. Хлистова та ін. Більш системно цю проблему вивчали науковці Російської Федерації: А. В. Васильєвський, Б. В. Волженкін, Л. Д. Гаухман, О. Є. Дементьєва, М. М. Каплін, Л. Л. Кругліков, Т. А. Леснієвські-Костарева, Н. О. Лопашенко, М. В. Ремізов, І. І. Рогов, С. А. Хорошилов, О. М. Чупрова та ін.

Попри це, проблему диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки не можна вважати вирішеною, оскільки окремі питання і надалі нез'ясовані. Така ситуація обумовлена існуванням доволі відмінних підходів до розуміння змісту поняття диференціації кримінальної відповідальності та поняття злочинного посягання у сфері економіки, визначення взаємозв'язку диференціації кримінальної відповідальності, криміналізації, пеналізації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, виокремлення ряду засобів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, неоднозначності під час вирішення питань, пов'язаних із запровадженням кримінального проступку, асистемності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки та відповідного визначення їх впливу на кримінальну відповідальність тощо.

Така невирішеність низки питань не сприяє покращенню якості кримінального закону та не створює передумови для ефективної діяльності правозастосовних органів у сфері боротьби з економічною злочинністю. У зв'язку із цим необхідний і своєчасний розгляд проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки та розробка відповідних рекомендацій щодо вдосконалення положень чинного КК України.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Наукове дослідження виконане відповідно до «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років», затвердженого наказом МВС України № 347 від 29.07.2010 р. (п. 6.8. Запобігання, виявлення, припинення та розслідування окремих видів злочинів. Злочини у різних галузях економіки), а також наукової теми кафедри кримінального права та кримінології ЛьвДУВС «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0111U007105).

**Мета і задачі дослідження.** Метою дисертаційної роботи є виокремлення ряду засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки та розроблення правил диференціації кримінальної відповідальності.

Для досягнення обраної мети визначено такі **задачі**:

- з'ясувати ступінь розробки проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки в юридичній науці;
- визначити істотні ознаки диференціації кримінальної відповідальності та злочинного посягання у сфері економіки і сформулювати визначення цих понять;
- дослідити історичний досвід диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки;
- сформулювати поняття засобу диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки та охарактеризувати їх види;
- виокремити ряд засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, що передбачені у Загальній та Особливій частинах КК України;
- окреслити перспективи вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки шляхом запровадження кримінального проступку;
- запропонувати шляхи систематизації кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки;
- розробити рекомендації з удосконалення положень кримінального закону щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки.

*Об'єкт дослідження* – кримінально-правова охорона економіки України.

*Предмет дослідження* – диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки.

Нормативну базу дослідження становить Конституція України, чинний Кримінальний кодекс України та інші нормативно-правові акти.

Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань кримінального права, адміністративного права, економічних дисциплін, логіки, філософії, енциклопедично-довідникова література.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування працівників органів внутрішніх справ України та науковців (150 респондентів), статистичні дані МВС України за 2007–2012 роки, матеріали судової практики різних регіонів України (всього проаналізовано двісті вироків у справах про злочини у сфері економіки).

**Методи дослідження.** Для вирішення окреслених задач застосовано такі методи: діалектичний (для визначення розвитку наукових досліджень щодо диференціації кримінальної відповідальності у сфері економіки, встановлення взаємозв'язку диференціації кримінальної відповідальності з іншими законодавчими та правозастосовними процесами); герменевтичний (зادля

визначення змісту поняття злочинного посягання у сфері економіки, змісту понять диференціації кримінальної відповідальності та засобу диференціації кримінальної відповідальності); історико-правовий (для визначення розвитку кримінального законодавства щодо встановлення та диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки); систематизації (за допомогою цього методу виокремлено ряд засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, які передбачені у Загальній та Особливій частинах КК України); анкетування (для з'ясування позицій працівників органів внутрішніх справ і науковців щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки); системного аналізу (під час вивчення впливу засобів диференціації кримінальної відповідальності на обсяг кримінальної відповідальності).

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає у тому, що ця дисертація є першим в Україні дослідженням, яке присвячене комплексному аналізу проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки.

Серед найбільш суттєвих результатів, що мають наукову новизну, важливі і для розвитку теорії кримінального права, і для практики правозастосовних органів, а також вказують на особистий внесок автора, можна виокремити такі:

*вперше:*

– на прикладі злочинних посягань у сфері економіки сформульовано правила диференціації кримінальної відповідальності як сукупність певних науково обґрунтованих рекомендацій щодо конструювання положень кримінального закону;

– доведено відсутність належної диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки у чинному КК України. А саме встановлено: суперечливість положень Загальної та Особливої частин КК України щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки за допомогою таких засобів диференціації, як незакінчена злочинна діяльність та обставини, що пом'якшують покарання, передбачені п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України; непослідовність позначення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у складах злочинів у сфері економіки; неоднозначність сили впливу однієї обставини, що визнається кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою складів злочинів у сфері економіки, на обсяг кримінальної відповідальності; невідповідність виду, строку або розміру покарань ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань у сфері економіки;

– виокремлено вимоги, яким повинні відповідати обставини, що претендують на визнання їх засобами диференціації кримінальної відповідальності: ця обставина має бути передбачена в КК України; повинна

впливати на ступінь суспільної небезпеки злочинного посягання; має мати імперативний характер; повинна мати чітко визначену законодавцем силу впливу на обсяг кримінальної відповідальності;

– встановлено, що засобами диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки слід визнавати: категоризацію злочинних посягань; незакінчену злочинну діяльність; неповноліття суб'єкта злочину; обставини, що пом'якшують покарання, які передбачені п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України; кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів у сфері економіки; конкретизуючі ознаки спеціальних кримінально-правових норм;

*удосконалено:*

– визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності як процесу діяльності законодавця, в результаті якого в кримінальному законі встановлюється різний обсяг кримінальної відповідальності залежно від обставин, що впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання;

– визначення обсягу поняття «злочинне посягання у сфері економіки». Доведено, що злочинні посягання у сфері економіки охоплюють лише злочинні посягання у сфері господарської діяльності (за винятком ст. 201 КК України);

– положення про порядок використання усталених груп кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки. Доведено необхідність послідовного позначення у других і третіх частинах статей парних кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак;

*дістали подальший розвиток:*

– ідеї про необхідність запровадження інституту «кримінального проступку» як перспективного напрямку вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки;

– теоретичні аспекти уніфікації критерію визначення розміру матеріальної шкоди та розміру покарання у виді штрафу;

– положення про необхідність удосконалення видів, строків і розмірів покарань, передбачених у санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК України за злочинні посягання у сфері економіки.

**Практичне значення одержаних результатів.** Отримані внаслідок виконання дисертації результати мають і теоретичне, і практичне значення, та, зокрема, можуть бути використані:

– у правотворчості – під час підготовки законопроектів щодо внесення змін і доповнень до чинного КК України, що безпосередньо стосуються диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері

економіки. Окрім цього, в дисертації сформульовані конкретні пропозиції щодо усунення недоліків і вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки у КК України. Також у роботі визначено правила диференціації кримінальної відповідальності, які можуть бути використані під час підготовки законопроектів щодо запровадження кримінального проступку;

– у правозастосовній практиці – у процесі формулювання рекомендацій Пленумом Верховного Суду України щодо застосування положень кримінального закону, а також під час вирішення питань про кримінальну відповідальність за злочинні посягання у сфері економіки;

– у навчальному процесі – під час підготовки навчальних посібників, методичних рекомендацій, викладання курсів Загальної та Особливої частин кримінального права України та відповідних спецкурсів;

– у науці кримінального права України – під час подальшого наукового дослідження питань диференціації кримінальної відповідальності та питань кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, розробки наукових рекомендацій щодо вдосконалення системи санкцій.

**Апробація результатів досліджень.** Основні положення дисертації апробовані на: 1) 15-ій науково-практичній конференції курсантів і студентів (іноземними мовами) «Хай здійсниться правосуддя, хоча б загинув світ» (3 квітня 2009 року, м. Львів); 2) Всеукраїнській науково-практичній конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (25 вересня 2009 року, м. Львів); 3) Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (14–15 травня 2010 року, м. Луганськ); 4) Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки» (14–15 жовтня 2010 року, м. Запоріжжя); 5) Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (28 вересня 2012 року, м. Львів); 6) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (26 жовтня 2012 року, м. Дніпропетровськ).

**Публікації.** Основні результати дисертаційної роботи викладено в дванадцяти наукових працях – шести наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, і шести тезах доповідей, надрукованих у збірниках тез.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують десять підрозділів, висновків, десяти додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з них основний текст – 197 сторінок, десять додатків – 30 сторінок, список використаних джерел (265 найменувань) викладений на 21 сторінці.



## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, методологічну, теоретичну та нормативну бази, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано положення, що становлять наукову новизну та виносяться на захист; вказано практичне значення одержаних результатів і наведено дані щодо їх апробації.

**Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки»** містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки в юридичній науці»* встановлено, що комплексного дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки немає. Здійснений аналіз кримінально-правових джерел дав змогу виокремити питання, що вирішуються науковцями однаково (що диференціація кримінальної відповідальності потрібна), щодо яких є дискусії (щодо поняття диференціації кримінальної відповідальності та поняття злочинного посягання у сфері економіки, стосовно виокремлення ряду засобів диференціації кримінальної відповідальності та їх співвідношення із засобами індивідуалізації кримінальної відповідальності) та які залишаються невирішеними (питання щодо перспективи запровадження кримінального проступку, систематизації кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак і вдосконалення системи санкцій).

У зв'язку із цим автором визначено як перспективний напрям наукових пошуків розробку правил диференціації кримінальної відповідальності.

У *підрозділі 1.2 «Поняття злочинного посягання у сфері економіки»* розглядаються підходи науковців до визначення цього поняття. Загалом зроблено висновок, що до злочинних посягань у сфері економіки неприпустимо зараховувати злочини у сфері службової діяльності та злочини проти власності, оскільки кожен із цих видів злочинів має власний об'єкт посягання – відповідно встановлений порядок службової діяльності та право власності. Автором виокремлено низку істотних ознак злочинного посягання у сфері економіки та сформульовано визначення поняття злочинного посягання у сфері економіки як суспільно небезпечного умисного посягання на порядок здійснення господарської діяльності, яке вчиняється з корисливих або інших особистих мотивів з метою отримання економічної вигоди.

У *підрозділі 1.3 «Поняття диференціації кримінальної відповідальності»* проаналізовано підходи науковців до визначення поняття кримінальної відповідальності та поняття диференціації кримінальної відповідальності. Визначено взаємозв'язок процесів диференціації кримінальної відповідальності,

криміналізації, пеналізації та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Виокремлено істотні ознаки диференціації кримінальної відповідальності, а саме: 1) суб'єктом диференціації є виключно законодавець; 2) об'єктом диференціації є кримінальна відповідальність; 3) суть процесу диференціації полягає у встановленні різних за видом та обсягом обмежень прав і свобод суб'єкта злочину залежно від обставин, що впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання; 4) у часовому вимірі диференціації кримінальної відповідальності передують криміналізація та пеналізація; 5) диференціація кримінальної відповідальності реалізується за допомогою певного ряду засобів, що містяться і у Загальній, і в Особливій частинах КК України.

Запропоновано авторське визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності.

*Підрозділ 1.4 «Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки в історії вітчизняного кримінального права»* присвячений огляду історичних джерел, що містили відповідні кримінально-правові норми. Їх аналіз дозволяє зробити висновок про багатовіковий поступовий розвиток вітчизняного законодавства від часткової диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки залежно від предмета злочину та власника цього предмета і до врахування таких кримінально-правових інститутів, як роль співучасника, повторність, форма групової співучасті, види наслідків під час законодавчого визначення обсягу кримінальної відповідальності. Такий розвиток кримінального законодавства у сфері диференціації кримінальної відповідальності насамперед пов'язаний із урахуванням практики застосування кримінально-правових норм, а також дедалі зростаючим впливом науки на процес законотворення.

**Розділ 2 «Засоби диференціації кримінальної відповідальності та їх використання щодо злочинних посягань у сфері економіки»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки»* зазначено, що засобами диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки слід визнавати передбачені КК України обставини, для яких законодавець чітко визначив напрям і силу їх впливу на обсяг кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки (тобто види, строки та розміри обмежень прав і свобод, що можуть здійснюватися у контексті реалізації кримінальної відповідальності). Для класифікації засобів диференціації кримінальної відповідальності обрано декілька критеріїв – місце використання засобу диференціації, приналежність певної обставини до однієї зі структурних елементів складу злочину, вид впливу обставини на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки посягання.

У підрозділі 2.2 «Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки відповідно до положень Загальної частини КК України» визначено, що у Загальній частині КК передбачено обставини, які можна називати засобами диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки. До них належать: 1) категоризація злочинних посягань; 2) незакінчена злочинна діяльність (готування до злочину та замах на злочин); 3) неповноліття суб'єкта злочину; 4) обставини, що пом'якшують покарання, передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України (за умови, що вони обидві наявні в діяннях винної особи та за умови відсутності обтяжуючих обставин і визнання вини підсудним).

Зазначено, що певні труднощі виникають під час визначення впливу незакінченої злочинної діяльності та обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України, на обсяг кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки. У зв'язку із цим необхідне внесення змін і доповнень до ч. 2, 3 ст. 68 КК України «Призначення покарання за незакінчений злочин та злочин, вчинений у співучасті» та до ст. 69-1 КК України «Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання».

У підрозділі 2.3 «Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки відповідно до положень Особливої частини КК України» встановлено, що до засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, передбачених в Особливій частині КК України, можна віднести кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів і конкретизуючі ознаки спеціальних кримінально-правових норм. Доведено, що законодавчу техніку конструювання положень кримінального закону за допомогою кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки не можна визнати бездоганною. Перспективним напрямом у цій сфері визначено вдосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки та відповідного визначення їх впливу на санкції статей (санкції частин статей).

**Розділ 3 «Перспективи вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки»** складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Виділення кримінального проступку як перспективний напрям диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки» розглянуто перспективи запровадження інституту кримінального проступку. Зроблено висновки, що це сприятиме звуженню сфери кримінальної репресії та декриміналізації значної кількості діянь, які сьогодні визнаються злочинами, а також вилученню з адміністративно-деліктного законодавства норм кримінально-правового характеру.

Підтримано пропозицію щодо запровадження кримінального проступку шляхом унесення змін і доповнень до чинного КК України. Запропоновано за кримінальні проступки у сфері економіки передбачити такі покарання: як основні – штраф, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців та арешт (як найбільш суворе покарання) і як додаткові – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно, за злочини доречно передбачити як основні покарання – обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та як додаткові – штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, загальна конфіскація майна. Але для тих випадків, коли злочин є фактично «кваліфікованим» складом кримінального проступку, основним покаранням може бути штраф, але у розмірі, що відповідає ступеню суспільної небезпеки посягання (тобто з урахуванням кратності впливу кваліфікуючих ознак на розмір покарання). Пропозиції щодо вдосконалення чинного КК у частині запровадження кримінального проступку та визначення видів і розмірів покарань відображено у додатку «Л».

У підрозділі 3.2 *«Перспективи вдосконалення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки»* зазначено, що кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки є потужним засобом диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, однак їх неоднозначність, несистемність і непослідовність використання не дозволяють вдало здійснювати диференціацію кримінальної відповідальності. Встановлено, що до кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки мають бути віднесені: «повторно» або «особою, раніше судимою, за вчинення злочину, передбаченого цією статтею», відповідні розміри шкоди, що є у чинному КК «значною або великою шкодою» (залежно від виду складів злочину, передбаченого цією статтею), «за попередньою змовою групою осіб», а до особливо кваліфікуючих: «організованою групою», відповідні розміри шкоди, що є у чинному КК «великою або особливо великою шкодою», «службовою особою з використанням службового становища», «тяжкі наслідки». Ознаки, що входять у кожну із цих двох груп, мають приблизно однакову силу впливу на ступінь суспільної небезпеки злочину, а тому законодавець зобов'язаний, визначивши види та розміри покарання за основний склад злочину, встановлювати види та розміри покарання за кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади з урахуванням певного коефіцієнта зростання верхньої та нижньої межі певного покарання.

Обґрунтовано, що, формулюючи кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів, законодавець зобов'язаний дотримуватися певної послідовності під час визначення позначенні кваліфікуючих та особливо

кваліфікуючих ознак, що є парними за зростанням ступеня суспільної небезпеки.

У підрозділі 3.3 «Вдосконалення системи санкцій статей (санкцій частин статей) за злочинні посягання у сфері економіки» зазначено, що санкція статті (санкція частини статті) хоча і не є засобом диференціації кримінальної відповідальності, однак якби не було б санкцій, ми б не змогли говорити про диференціацію кримінальної відповідальності. Адже саме завдяки санкціям статей (санкціями частин статей) найбільш рельєфно виявляється диференціація кримінальної відповідальності. Оскільки санкція є важливим інструментом у руках законодавця, то щодо неї встановлюються певні вимоги: 1) вона повинна відповідати ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання; 2) вона має бути узгодженою з санкціями за інші близькі за видом і характером злочини; 3) вона повинна містити такі види та межі покарань, щоб це водночас не порушувало принцип диференціації кримінальної відповідальності та створювало можливість індивідуалізації відповідальності.

Аналіз санкцій статей (санкцій частин статей), в яких визначено види, строки або розміри покарання за злочинні посягання у сфері економіки, довів, що техніку конструювання положень кримінального закону не можна визнати досконалою.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки дало підстави зробити висновок про те, що ця тема, беззаперечно, актуальна. Виважені підходи законодавця до конструювання положень кримінального закону забезпечують дотримання принципу справедливості у сфері призначення покарання, співрозмірного ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання.

У дисертації зроблено висновок, що побудова положень сучасного кримінального закону неможлива без диференціації кримінальної відповідальності. Історичний екскурс показав, що кримінальна відповідальність за злочинні посягання у сфері економіки в джерелах кримінального права диференціювалась здавна. Засобами такої диференціації виступали вид і розмір суспільно небезпечних наслідків, вид співучасті та вид співучасників, незакінчена злочинна діяльність тощо. А тому не дивно, що такий історичний досвід враховано під час конструювання положень сучасного кримінального закону.

У дисертації вказано, що вирішення проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки полягає у виокремленні ряду засобів диференціації та визначенні їх впливу на обсяг

кримінальної відповідальності. Зазначено, що в результаті цього процесу законодавець має змогу обмежити судову дискрецію та виразити свою оцінку щодо впливу певної обставини на ступінь суспільної небезпеки злочинного посягання.

Констатовано, що законодавчу техніку конструювання положень кримінального закону щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки не можна визнати бездоганною, а тому в цій дисертаційній роботі сформульовано окремі положення, висновки та пропозиції щодо вдосконалення положень чинного КК України, які можуть бути використані під час розробки законопроектів про внесення змін і доповнень до кримінального закону.

Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень і для навчального процесу, зокрема під час вивчення кримінального права України, мають значення такі, отримані в дисертації, результати:

1. Вирішення проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки неможливе без з'ясування змісту та обсягу поняття «злочинне посягання у сфері економіки». Обґрунтовано доцільність використання цього терміна для позначення групи злочинів, що посягають на порядок здійснення господарської діяльності. З'ясування цих положень необхідно для визначення ряду злочинів, щодо яких здійснювався аналіз чинного КК України, та уточнення понятійного апарату науки кримінального права.

2. Для досягнення мети цієї дисертації визначено істотні ознаки диференціації кримінальної відповідальності: суб'єктом диференціації кримінальної відповідальності є виключно законодавець; об'єктом диференціації є кримінальна відповідальність; суть процесу диференціації полягає у встановленні різних за видом та обсягом обмежень прав і свобод суб'єкта злочину залежно від обставин, що впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання; у часовому вимірі диференціації кримінальної відповідальності передують криміналізація та пеналізація; диференціація кримінальної відповідальності реалізується за допомогою певного ряду засобів, що містяться і у Загальній, і в Особливій частинах КК України. На підставі цього запропоновано визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності.

3. Сформульовано низку вимог, яким повинні відповідати обставини, що претендують на визнання їх засобами диференціації кримінальної відповідальності. З огляду на це визначено ряд засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, що передбачені у чинному КК України, а саме: категоризація злочинних посягань; незакінчена злочинна діяльність; неповноліття суб'єкта злочинного посягання;

обставини, що пом'якшують покарання, передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину); кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів у сфері економіки; конкретизуючі ознаки спеціальних кримінально-правових норм.

4. Здійснено класифікацію засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки за такими критеріями: місцем використання засобу диференціації; приналежністю певної обставини до одного зі структурних елементів складу злочину; видом впливу обставини на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки посягання; характером правової природи. На підставі цього зроблений висновок, що в кримінальному законі передбачені і засоби диференціації кримінальної відповідальності, і засоби її індивідуалізації, які слід розмежовувати.

5. Встановлено, що під час використання окремих засобів диференціації кримінальної відповідальності, передбачених у Загальній частині КК України щодо злочинних посягань у сфері економіки, виникають труднощі із визначенням мінімальної та максимальної межі основного виду покарання, передбаченого санкцією статті (або санкцією частини статті) кримінального закону (це стосується незакінченої злочинної діяльності та обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України).

6. Досліджено вплив обставин, що мають значення кваліфікуючих (або особливо кваліфікуючих) ознак складів злочинів у сфері економіки на санкції статей (санкції частин статей) Особливої частини КК України. На підставі цього констатовано, що необхідно чітко визначити дві групи обставин: кваліфікуючі ознаки та особливо кваліфікуючі ознаки. Відповідно до цього поділу, кожна ознака, що входить до однієї групи, повинна мати однакову силу впливу на кратність зміни обсягу покарання. Доведено необхідність поступового позначення у відповідних частинах статей парних кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів злочинів у сфері економіки.

7. Обґрунтовано, що для диференціації кримінальної відповідальності необхідно, щоб законодавець передбачав у санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК України як альтернативні ті види покарань, що мають приблизно однаковий ступінь суворості. Зокрема, основні види покарань умовно можна поділити на дві групи: 1) покарання, що не пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, та 2) покарання, що пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі.

Доведено, що в основі визначення розмірів заподіяної шкоди або створення загрози її заподіяння та визначення розмірів покарання у виді штрафу має бути єдина одиниця виміру – соціальна мінімальна податкова пільга.

8. На підставі Концепції реформування кримінальної юстиції України підтримано пропозицію щодо запровадження інституту кримінального проступку шляхом доповнення чинного КК України відповідними положеннями. У зв'язку із цим до категорії кримінальних проступків пропонується відносити злочини невеликої тяжкості, за які не передбачено покарання у виді позбавлення волі (окрім арешту) та які не є кваліфікованими, окремі злочини середньої тяжкості та адміністративні проступки, що мають судову юрисдикцію та за суттю не є управлінськими. Отож, підтримуємо поділ усіх злочинних посягань, що передбачені КК України, на злочини та кримінальні проступки. Злочини, своєю чергою, слід поділяти на менш тяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

9. Для підвищення якості кримінального закону щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки запропоновано внести зміни і доповнення до таких положень КК України:

9.1. У ч.ч. 2, 3 ст. 68 КК України і доповнення їх після слів *«найбільш суворого виду покарання»* виразом *«та не може бути нижчою мінімальної межі найбільш суворого виду покарання»* із подальшим продовженням тексту цієї статті. Також необхідно внести доповнення до ст. 69-1 КК України після слів *«найбільш суворого виду покарання»* виразом *«та не може бути нижчою мінімальної межі найбільш суворого виду покарання»* із подальшим продовженням тексту цієї статті.

Таке словосполучення дасть змогу уникнути колізії, коли максимальна межа покарання менша за мінімальну.

9.2. Виключити ст. 201 КК «Контрабанда» із Розділу VII КК України та включити її відповідно до Розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» у частині контрабанди культурних цінностей та до Розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» у частині контрабанди отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

9.3. Внести зміни і доповнення до статей Розділу VII КК України. Запропоновані редакції статей наведено у Додатку «Л» до дисертації (щодо внесення змін у формулювання диспозицій статей та внесення змін і доповнень до санкцій статей (санкцій частин статей) Розділу VII Особливої частини КК України).

Відтак виконана дисертаційна робота дала змогу запропонувати можливі шляхи вирішення проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки та стане поштовхом для подальших наукових досліджень у сфері розробки теоретичних положень диференціації кримінальної відповідальності в науці кримінального права.



## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Павлик Л. В. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності / Л. В. Павлик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – Вип. 2. – С. 303–309.
2. Павлик Л. В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією / Л. В. Павлик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – Вип. 2. – С. 316–327.
3. Павлик Л. В. Поняття та ознаки злочинного посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик // Митна справа. – 2012. – № 3 (81): частина 2, книга 1. – С. 136–143.
4. Павлик Л. В. Перспективи виділення категорії кримінального проступку за злочинні посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 524–531 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12plvuce.pdf>
5. Павлик Л. В. Засоби диференціації кримінальної відповідальності, передбачені в Особливій частині КК України / Л. В. Павлик // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 2 (15). – С. 1–11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-2/12plvkku.pdf>
6. Павлик Л. В. Поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності / Л. В. Павлик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 313–325.
7. Pavlyk L. Differentiation of the criminal responsibility for criminal encroachments in the sphere of economy / L. Pavlyk // Fiat justitia, pereat mundus: materials of the 15<sup>th</sup> Scientific Conference of Cadets and students; edited by Associate Professor O. P. Zelenska. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2009. – P. 39–40.
8. Павлик Л. В. Необхідність диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (25 вересня 2009 року, м. Львів). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 99–102.
9. Павлик Л. В. Поняття посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик // Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 травня 2010 року, м. Луганськ) / Вісник Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 6: у 3-ох частинах. Ч. 1. – Луганськ: ЛДУВС, 2010. – С. 283–291.

10. Павлик Л. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері економіки / Л. В. Павлик // Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 жовтня 2010 року, м. Запоріжжя). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2010. – Ч. 2. – С. 99–101.

11. Павлик Л.В. Співвідношення засобів диференціації кримінальної відповідальності із засобами її індивідуалізації / Л. В. Павлик // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 жовтня 2012 року, Дніпропетровськ). – Ч. 3: Кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти формування правової держави. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 61–63.

12. Павлик Л. В. Значення санкцій статей (або їх частин) для диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (28 вересня 2012 року, м. Львів). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 147–150.

## АНОТАЦІЯ

**Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню проблем диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки. Розглянуто підходи науковців до визначення понять «злочинне посягання у сфері економіки» та «диференціація кримінальної відповідальності». Визначено істотні ознаки цих понять, виокремлено ряд засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки. Виокремлено вимоги, яким повинні відповідати засоби диференціації. Проаналізовано можливості використання засобів диференціації щодо злочинних посягань у сфері економіки.

Сформульовано конкретні пропозиції щодо поглиблення диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, зокрема визначено перспективи запровадження кримінального проступку, вдосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, а також удосконалення видів, розмірів і строків покарань за злочинні посягання у сфері економіки тощо.

**Ключові слова:** диференціація кримінальної відповідальності, засіб диференціації, злочинне посягання у сфері економіки, ступінь суспільної небезпеки злочинного посягання.

## АННОТАЦІЯ

**Павлик Л. В. Дифференциация уголовной ответственности за преступные посягательства в сфере экономики.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2013.

Диссертация посвящена исследованию проблем дифференциации уголовной ответственности за преступные посягательства в сфере экономики. Рассмотрены подходы ученых к определению понятий «преступного посягательства в сфере экономики» и «дифференциации уголовной ответственности». На основании анализа уголовно-правовой литературы установлено, что нет единого подхода к определению понятия преступного посягательства в сфере экономики и, соответственно, выделение круга посягательств, которые следует считать совершенными в сфере экономики.

Выделены существенные признаки дифференциации уголовной ответственности и соответственно, сформулировано определение этого понятия как процесса деятельности законодателя, в результате которого в уголовном законе устанавливается различный объем уголовной ответственности в зависимости от используемых средств дифференциации.

Установлено, что средством дифференциации уголовной ответственности следует считать обстоятельства, предусмотренные в действующем УК и для которых законодатель определил направление и силу их влияния на объем уголовной ответственности. Учитывая это, сформулированы требования, которым должны отвечать средства дифференциации уголовной ответственности и проанализированы возможности использования этих средств дифференциации относительно преступных посягательств в сфере экономики.

Как результат, сформулированы конкретные предложения по углублению дифференциации уголовной ответственности за преступные посягательства в сфере экономики, в частности определены перспективы введения уголовного

проступка, совершенствование системы квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков, а также совершенствование видов, размеров и сроков наказаний за преступные посягательства в сфере экономики.

**Ключевые слова:** дифференциация уголовной ответственности, средство дифференциации, преступное посягательство в сфере экономики, степень общественной опасности преступного посягательства.

## ANNOTATION

**Pavlik L. V. Differentiation of Criminal Liability for Criminal Trespass in the Economy.** – Manuscript rights reserved.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 12.00.08 – criminal law and criminology, penal law. – Lviv State University of Internal Affairs of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2013.

The thesis is devoted to the study of problems of differentiation criminal liability for criminal trespass in the economy. The approaches of scientists to define the terms «criminal trespass in the economy» and «differentiation criminal liability». Based on the analysis of criminal literature revealed that no single approach to the definition of criminal trespass in the economy and thus separation range attacks should be considered committed in the economic sphere.

Also highlighted the essential features differentiating criminal liability and therefore the definition of the concept as a process of the legislature, which resulted in the criminal law set different amounts of criminal responsibility, depending on the means of differentiation.

Found that differentiation means of criminal responsibility should be considered the circumstances provided for in the current Criminal Code and for which the legislator has determined the direction and strength of their impact on the volume of criminal responsibility. Given this stated requirements to be met by means of differentiation of criminal responsibility and analyzed the possibility of using these means differentiation with respect to criminal attacks in the economy.

As a result, formulated concrete proposals for increasing differentiation criminal liability for criminal trespass in the economy, including defined perspective of a criminal offense, to improve qualifying and especially aggravating circumstances, and improving the types, sizes and terms of penalties for criminal trespass in the economy and so on.

**Key words:** differentiation criminal liability, means differentiation, criminal trespass in the economy, degree of public danger of criminal trespass.



